
Радомир Арсић¹
Универзитет у Приштини-Косовској Митровици
Учитељски факултет у Призрену-Лепосавићу

Прегледни рад
Методичка теорија и пракса, број 1/2022
УДК: 371.13(497.115-89 Prizren)
377.36:37(497.115 Prizren)
378.637 (497.115 Prizren)
стр. 12–25

ОБРАЗОВАЊЕ УЧИТЕЉА У СТАРОЈ СРБИЈИ (са посебним освртом на образовање у Призрену)

Резиме: Историјски и географски појам Старе Србије је настао у XIX веку и скоро да данас и не постоји и српски народ га не користи иако је он обухватао територије Старе Рашке, Косова и Метохије и Вардарску Србију (данас Северна Македонија).

Српски народ је одувек сматрао да су учени људи покретачи народа и националних идеја уједињења свих територија где они живе, то је мала Кнежевина Србија рано увидела и покушавала да образује, поготово на територији под османском влашћу, људе који би преносили те идеје. Тако је захваљујући њима у Призрену формирана богословија, са превасходном улогом образовања како свештеника тако и учитеља. Из те клице се даљим развојем уобличио идеја даљег развоја, те је формирана посебна учитељска школа, касније педагошка академија, Виша педагошка школа и на крају Учитељски факултет (1994).

Кључне речи: Стара Србија, Призрен, Богословија, учитељи

Многи не знају шта значи термин Стара Србија, јер је скоро избачен из нашег сећања и због тога га морамо пре свега дефинисати и објаснити. То је историјски и географски појам, који је настао у XIX веку под утицајем тадашњих геополитичких промена, пре свега у Европи, које су наступиле стварањем Кнежевине Србије, као и утицајима великих сила, након чега

¹ radomir.arsic@pr.ac.rs

је за области које су чиниле језгро средњовековне Србије, а које су остале под тадашњом турском влашћу, почео да се употребљава појам *Стара Србија*. Просторни опсег појма Стара Србија се у стручној литератури и публицистици употребљава у ширем и ужем значењу. У ужем смислу, појам обухвата Стару Рашку, Косово, Метохију и највећи део Вардарске Србије, данас Вардарске Македоније (Северна Македонија), док у ширем смислу обухвата целу Вардарску Србију и делове Егејске Македоније (извор: Википедија) Први је овај термин употребио Вук Стефановић Караџић означавајући у свом Српском рјечнику из 1852. године Прилеп као град у Старој Србији, а као места настањена Србима наводи и Велес, Дебар и Тетово. На другом месту Вук пише да је Стара Србија она територија „нашега народа“ која је припадала српској држави пре турског освајања Балканског полуострва. Вук је свакако пре изласка *Рјечника* из штампе познавао термин Стара Србија. Још 1834. године говорећи о Дебранима (Дебар, данас град у Северној Македонији) које је упознао на Цетињу, Вук каже да се: „*ујравно још не зна докле Срба има у Арнаујској и Маћедонији*“. Ова два термина била су у општој употреби и нису била тачно дефинисана, Вук их колоквијално користи све до *Рјечника* када коначно усваја и уводи име Стара Србија. Јован Ристић је 1878. године предложио Ђорђу Поповићу Даничару, књижевнику и уреднику часописа Даница, да на основу докумената Министарства иностраних послова сачини елаборат о Старој Србији. Србија је овим списом пре свега хтела да објасни шта се под тим термином подразумева и да тиме покаже своја права на ту територију. С друге стране, тим списом је скренута пажња на тежак положаја Срба који тамо живе. Расправа под именом Стара Србија преведена је на многе европске језике.

Крајем XIX века Срби у Османском царству, помогнути матицом Србијом, започели су интензивну борбу за духовно ослобођење. Отварање школа, основних и средњих, оснивање књижара и штампање уџбеника, као и рад црквено-школских општина, био је најбољи пут да српски народ очува свој национални идентитет (Новаков, 2014).

За учитељски позив се каже да је то једно од најплеменитијих занимања које увек носи велику одговорност. Учитељи оног времена (XIX век) дали су основна знања младима и умногост допринели својим просветитељском раду да многи од њих израсту у врсне интелектуалце и постану носиоци економског, културног развоја Кнежевине Србије, касније Краљевине Србије односно Краљевине Југославије. Учитељи у Краљевини Југославији имали су специфичну улогу и њихов рад је био сложеног карактера јер су често, поготово у сеоским срединама били једина писмена лица. Њихов се рад због тога није само заснивао на образовању и васпитању деце, већ је био посвећен и описмењавању одраслих и развоју тих средина.

Почетак рада учитељских школа на простору Србије везује се за 1870. годину када је у Кнежевини Србији под владавином Књаза српског Милана М. Обреновића IV, донет закон о учитељској школи, односно „Закон о уређењу учитељске школе“ (који је донет 05.10.1870. године). У члану 1. Овог Закона стоји „*Да би основне-народне-школе добиле сјосодне учииеље, држава се брине за образовање учииеља тих школа, ња за њо се заводи у Србији учииељска (једнојојјска) школа*“. Члан 7. Поменутог Закона регулише дужину учења у учитељским школама, „*Учење у учииељској школи траје три године и њо њо се цела школа дели на три разреда*“.

Међу најважнијим достигнућима Срба у Османском царству може се сматрати оснивање и рад српских нижих и виших гимназија. Богословија у Призрену била је школа за образовање свештеника али и учитеља за којима је постојала велика потреба у Старој Србији и Македонији (Новаков, 2014).

За њих је урађен Културни и просветни програм, који је претходно одобрио Краљ Александар I, који је презентован је Министарском савету 12. Марта 1929. године, аутор програма је био министар просвете Божидар Максимовић. Учитељске школе су обавезиване да дају „учитељски кадар који на свом учитељском послу неће долазити у колизију са битним идејама о уређењу државе, о облику владавине, о друштвеном поретку, као и о државном и народном јединству“. Њихов је задатак био да формирају „конструктивно и национално свесно учитељство“. Овај Закон о учитељским школама је пак вреднован као акт којим су уклоњене све формалне разноликости „под којима су се учитељске школе деценијама развијале“.

Положај српских школа и српских учитеља у Старој Србији био је тежак и несигуран, јер су стално били на удару турских власти и Арбанаса. Турске власти су у многим учитељима гледале људе, који активно раде на остваривању српских националних интереса, док су српске школе сматрале местима у којима се поткопава ауторитет турске управе и државе. (Недељковић, 2000: 86).

„Учитељи су се усавршавали полагањем практичног учитељског испита за сталне учитеље и учитељског испита за привремене учитеље. Учитељи основних школа са Косова и Метохије полагали су практичан учитељски испит, изван Косова и Метохије у учитељској школи у Скопљу. Један од основних обележја усавршавања учитеља основне школе је то што су га помно пратили управитељ школе и школски надзорник, а рад на усавршавању је улазио у оцену рада учитеља, која је утицала на материјални и друштвени статус учитеља“. (Тасић, 1996: 9-11).

Станковић (2001) у својој књизи „Српске школе у Призрену“ наводи да постоји мали број докумената из којих бисмо могли сазнати о почецима прве писмености и образовања у Призрену, овде пре свега мислећи на период под владавином Османске империје. Даље он наводи да су приватне школе постојале до 1862. године а да су после тог доба осниване световне школе. Из тог периода спомиње се син неког Саве Шећерије из породице Гудић, свештеник Димитрије и његова школа која је радила све до 1810. односно 1812. године, затим Алекса Пазарац, поп Јован Филотијевић из Бијелог Поља, поп Јован Милетић Чучуљевић из Брода (Гора) који су у појединим периодима имали приватне школе. Даље, Станковић (2001:34) наводи да су до 1836. године у Призрену било две приватне школе које су плачале родитељи деце. Једна од првих српских школа на Косову и Метохији, у XIX веку, основана је 1808. године у Призрену, а њен учитељ био је Алекса Пазарац, кога је довео владика Јанићије, а њега је наследио Димитрије Гудић 1810. године (Бован, 2007,25). Међутим, Чановић наводи да су прве савремене школе у Призрену отворене тек 1857. године (Чановић, 2010:12). У Призрену се оснива и прва општинска школа а као први учитељ се спомиње Стоша Прибишко, родом Призренац. Наиме, те су године, српско грађанство својим добровољним радом и новчаним прилозима подигли своју прву школску зграду на простору гробља порушене цркве светих Врачева. У тој се згради

радило све до 1885. године када је уступљена сиротињи за становање. Учитељи који су радили у тим школама били су „старошколци“ или како су их у Призрену називали „старовремски“, па су се и те школе називале по тим називима. Први учитељ у тим школама био је горе наведени Стоша Прибишко. Познати призренски просветитељ Петар Костић наводи да је и он био ученик ове „старовремске“ школе, а у својим мемоарима описује њене учитеље као праве мучитеље. Станковић (2001:36) као једног од првих просветних добротвора наводи Димиша Младеновића-Мишетовића за кога каже да враћајући се из Призрена, преко Скадра за Трст са својом братаницом Анчетом коју је водио на васпитање, у Скадру упозна Николу Мусулина који је тамо радио као учитељ. Он га убеди да оде за Призрен и тамо буде учитељ, а овај за три хиљаде гроша пристане и 1856. године почиње са радом, мада Чановић наводи да је то 1857. година (Чановић, 2010:12). У школи коју је отворио поделио је ученике на разреде а наставу је изводио из световних уџбеника добијених из Србије, Чановић даље за њега наводи да је наставу водио по истом наставном плану и програму који се примењивао у Србији, а наводи га као и једног од оних који су покренули основање Богословско-учитељске школе, а као главног противника српских школа у Призрену он наводи цинцаре², чије су интересе бранили грчки митрополити који су владали у Призрену. Учитељ Мусулин је увео српско (карловачко) певање у цркви па је дошао у сукоб са митрополитом Мелетијем који га је оптужио за јеретика и бацио анатему на њега. Мусулин је због тога морао да напусти Призрен и оде на Цетиње³. За Николу Мусулина, Чановић даље наводи да је у селу Дворане, код попа Симе Поповића, пронашао Призренски рукопис Душановог законика и однео га у Београд, а написао је и *Мисли о настави* 1881. године (Чановић, 2010:13). Треба се навести још и да је Србија тек од 1864. године преузела бригу за шире и организованије школовање омладине из ових крајева, као и за редовније слање уџбеника школама које су се формирале на простору Косова и Метохије. Такође треба нагласити да је са српско-турским ратом из 1876. године, многе од ново отворених школа су престале са радом (Средачка жупа, Ораховац, Велика Хоча, Зочиште..). Ова веза у отварању школа, се после ратова, обнавља 1885. године, па се мрежа школа поново шири, јер у време ових ратова није било никаквих веза између Србије и ових крајева.

Још већи значај даје податак да је прва приватна женска школа у овим крајевима основана у Призрену 1836. године, да је оснивач ове школе била Анастасија Ајнађина (Анастасија

2 Цинцари (*Аромунци, Армани, Армањи, Куцовласи, Власи*) романски су народ, који живи на Балканском полуострву. Цинцари говоре цинцарским језиком, који припада романској групи индоевропске породице језика. Религиозно опредељени Цинцари су углавном православне вероисповести. Некада су били познати по бављењу трговином, екстензивним сточарством (фета сир), угоститељством, итд. Цинцари се нису изградили као народ све до 20 века. Њима је недостајало неколико битних елемената које чине неку групу народом (већи број, култура, прошлост, територија и др.) Нису имали своје писмо те, природно, нису израдили ни заједнички књижевни језик.

3 Билас овако описује у својој књизи одлазак учитеља Мусулина који је у својем писму жалио београдском архиепископу Михаилу: „добро је познато непријатељство грчких владика које они противу нас Срба, и против словенства дижу, и како не смислено желе да се српско име нигде не чује тако је и овдашњи владика Мелетије, јавно противу мене показао, и народу забрањивао, да код мене не шаљу децу у школу...“

Димитријевић) „даскал девојка“⁴. Поттицала је из трговачке куће и била је самоука и у кући родитеља се упознала са првим штампаним књигама, она је била хрома те је вероватно овај податак показао да је била неударна, а како је њен отац трговао са Трстом, Бечом и Будимпештом, доносио јој је отуд књиге (Ђилас, 1969:91), је међутим имамо и други податак о имену оснивача школе тако да Др. Јован Х. Васиљевић у: Просветне и политичке прилике, (1928, 48) с напоменом да је тамо поменута Александра родом из Призрена, где је она 1836 г. била отворила прву српску приватну женску школу под именом Александра Ајнациина и да се после тога она отселила у Ниш. Како било да било око имена, у овој првој женској школи, која је отворена и пре прве женске школе у тадашњој Србији (отвореној у Параћину, 1845. године), у овој се школи поред основне писмености добијала и нека знања из вођења домаћинства, кројења, шивења и народног веза. Ова школа, због става рашко-призренског митрополита Игњатија престаје са радом 1845. године и учитељица Анастасија напушта Призрен и прелази у Ниш код сестре, где ради све до 1874. године када умире. Можда је проблем ова два аутора настао око имена оснивача школе настао јер је другу школу (женску) 1850. године у Призрену, отворила Александра Мицић. И у овој школи се поред читања и писања училе молитве, домаћинство и ручни рад. Рад ове школе је престао 1862. године без навођења разлога, а поново се рад наставља 1870. године доласком учитељице Марије Недић, која је пре тога службовала у Велесу. Како наводи Ђилас (1969:95) услови за отварање школе за жене били су веома повољни и у граду је било доста писмених жена. Пре отварања женске школе (петнаестак година раније) отворена је и прва мушка световна школа на простору Косова и Метохије, па Ђилас сматра да је Призрен био у то време град са највећим бројем писменог становништва. О животу жена и њиховом друштвеном раду сведочи и податак да је најстарије женско удружење у Призрену под називом Добротворно друштво „Српкиња“ основано 1. марта 1909. године и да су га водиле Марица Костић (супруга Петра Костића), Мара Димитријевић (супруга ректора Богословије, Стевана Димитријевића), Султана Филиповић, Цута Поповић, Стојана Јанковић, Живка Исailовић, Јелена Чемерићић и друге.

Дворазредна гимназија или како се популарно називала „продужена школа“ у Призрену је радила свега неколико година. Њено отварање је повезано за име учитеља Милана Новчића, који је завршио школу у Дечанима а затим Богословију у Београду, да би 1867. године, заједно са Илијом Ставрићем отворио први и други разред продужене школе. „Они су додали извесне предмете из првог и другог разреда гимназије и тиме се добила, једна врста, продужене грађанске школе“ (Ђилас, 1972, 99). Отварање ових разреда извршено је са одобрењем Министарства просвете и црквених дела Србије, а на препоруку митрополита београдског Михаила.

Када је у Београду донета одлука да се у Призрену отвори Богословија, ова школа је затворена, и сматра се да је то била велика грешка како Просветног одбора (Формираног у Београду 1868. године) тако и самих Призренаца. Пре свега зато што када је Богословско-учитељска школа била преуређена 1900. године, и за упис у њу се тражила предспрема од четири

4 Назив даскал, уместо учитељ, употребљавао се све до доласка (у Призрен) учитеља Николе Мусулина 1856 године, па и доцније. Назив даскал је иначе грчког порекла и значи учитељ, наставник

разреда гимназије, а како такве школе није било у овим крајевима све до ослобађања од Турака, било је онемогућено и школовање деце из ових крајева у тој школи.

Године 1871. основана је призренска богословија. Била је то школа за образовање свештеника али и учитеља за којима је постојала велика потреба у Старој Србији и Македонији. Оснивањем богословије формирао се образовани слој учитеља који је отварао нове школе, и писмених свештеника који су Србе крштавали, венчавали и утицали на то да народ остане у православној вери, чиме је процес преверавања (преласка у другу веру, пре свега мухамеданску), који је на Косову и Метохији често значио и однарођавање, у великој мери успорен. Призренска богословија је ширила важну просветну и духовну мисију (Новаков, 2014).

Сам почетак рада богословије, односно 1871. година, обележава неколико важних догађаја за Србе у Призрену. Те године, велики народни добротвор Сима Андрејевић Игуманов оснива Српску богословију, која од тада постаје један од главних расадника српске интелигенције, као и центар културне активности Срба у Отоманској империји. Јован Ристић, (кад је у то време био у власти, био је државник, дипломата, историчар и академик, био је представник Србије на Берлинском конгресу 1878. године) радио је много на српској пропаганди, како политичкој тако и културно-просветној у нашим земљама под турском влашћу. Кад је дошао за намесника, његовом иницијативом основан је Просветни одбор. Неки га називају и Учени одбор, а основан је, као што је напред казано, у Београду 1868. године. Бован (2007:26) наводи као најзапаженијег политичара који је радио на организовању Срба у Старој Србији, Илију Гарашанина. Такође наводи да је 1862. године основан „Српски одбор“ који ради на њиховом организовању и овај план постоји све до 1874. године, овај период од 1868 до 1871. године био је период великог успеха у ширењу мреже основних школа у Старој Србији, а на челу овог одбора био је Нићифор Дучић, а чланови су били Панта Срећковић, Милош Милојевић и Стојан Новаковић.

Да би се спречило однарођивање Срба, Аксентије Хаџи Арсић, познати приштински национални радник, говорио је о неопходности просветно-пропагандног рада и отварања средњих школа. Младићима из Старе Србије и Македоније, који су се у малом броју школовали у Србији, по повратку у завичај османске власти чиниле су разне сметње и сматрали су их за српске агенте. Зато је Хаџи Арсић сматрао да би се отварањем средњих школа донекле решило питање учитеља (Новаков, 2014:15).

Потребу за оснивањем средње школе у старој Србији предлагао је Милош Милојевић, члан Просветног одбора, био је за то да се богословија отвори у Пећкој патријаршији, писани извор о томе је *Молба да се оснује Богословија Братства Пећке патријаршије и Високих Дечана* – Намесништву Књажевства Србије, од 21. августа/2. септембра 1870. године. У молби је приказано жалосно стање нашег народа, поготово школованих појединаца у Србији, на које турска власт гледа као на шпијуне. Ако се нешто не учини, нашег народа, ускоро неће бити у тим крајевима. Ради тога предлажу оснивање Богословије: Манастир Света велика црква све српске Патријаршије, покрај своје сиротиње и свакодашњих глоба које плаћа и тегли даје на ту циљ: 1. квартал и огрев за три учитеља; 2. издржаваће о свом сопственом трошку из разних крајева Старе Србије ђака – 15; 3. даће квартал за ђаке, правителствених благодејанаца – 40; и 4. даће

и направити све зграде за школе колико ових треба. Од Намесништва Књажества Србије тражи: Висока Влада српска да издржава о свом трошку: 1. све учитеље и да шаље све потребне књиге и остало; 2. да издржава колико хоће благодејанаца, а за сада у најмању, требало би њих – 40, за које би се имало трошка: за рану годишње по 350 гроша чаршијски на сваког; свега на рану гроша – 14.000; б) за одело годишње сваком по 400 гроша чаршијских – 16.000; свега гроша чаршијских – 30.000. Молиоци су у писму детаљно предвидели и број ученика и из којих крајева колико. Манастир се обавезује да подноси рачун о свему, кога би контролисали братство и грађанство из разних страна Старе Србије: Богословијом би се прекинуо пут пропасти нашег народа, коју је добро схватио из Србије путник и учитељ г. Милош Милојевић. Осим тога, завеле би се школе свуда и по селима, те би се тако наш народ из пропасти своје пренуо, ако да не рекнемо тргао, и колико-толико опростио ове. И на крају предлог да српска влада помаже ову установу првих неколико година: Па да се види не би је доцније могао сам наш народ и пресиротан и преузгњетан издржавати, па кад би то било, ми би престали примати шиљући нам се помоћ. Ово је писмо преко митрополита Михаила достављено Димитрију Матићу, вршиоцу дужности министра иностраних дела, који га директно даје влади на разматрање. Влада је била мишљења да је предлог о оснивању Богословије користан. Следи захвалност Патријаршије на позитивну одлуку о оснивању Богословије. Потом претходи налог за устројење школе и сабирање страних ђака.

Међутим, исте године кад је послата поменута Молба, крајем 1870. године писмом се, митрополиту Михаилу, јавља и Сима Андрејевић Игуманов и износи жељу о оснивању Богословије у Призрену. Милош С. Милојевић, члан Просветног одбора, предлагао је да се Богословија отвори у Пећкој Патријаршији, док су остали чланови Одбора били да се иста отвори у Призрену. Многе су чињенице ишле на страну ових других: безбедније је било у Призрену но у Пећи, седиште Вилајета тада је било у Призрену, тамо је било седиште руског конзулата, а њен конзул је био Иван Степанович Јастребов, велики пријатељ Срба, и у Призрену је тада боравио и почео велику активност на подизању просвете код Срба Сима Андрејевић Игуманов, велики добротвор. Он се вратио из Русије 1869. године, баш у време када се расправљало о оснивању богословско-учитељске школе у Старој Србији. Он је још 1862. године припремао терен за градњу једне школе јер је купио зграду која је била поред његове куће, а у којој је радила школа, у Призрен доводи Илију Ставрића који ће заједно са М. Нововићем основати прве разреде гимназије у Призрену као увод у оснивању богословије. Игуманов се 1896. поново враћа у Призрен са чврстом намером да у њему оснује богословију, интернатског типа јер тада откупљује још пет суседних кућа са двориштима и проширује простор за школу. Имајући велику улогу и поштовање не само Срба призренаца, већ и Турака и имајући за пријатеља руског конзула Јастребова Игуманов успева да добије сагласност и Београда за изградњу богословије коју он сам својим средствима финансира, истовремено доносећи и библиотеку свог рано настрадаога сина Манојла. Богословско-учитељска школа у Призрену, почела је са радом 1871. године као трогодишња школа а први управитељ школе био је Сава Дечанац (Нацрт и Устројство за трогодишњу богословију посредством Јастребова послати су призренској богословији. Њим су били

предвиђени следећи наставни предмети: У I разреду – хришћанска наука, српски језик, општа историја, рачуница, земљопис, хигијена, физика и црквено певање. У II разреду – српски језик, црквенословенски језик, општа историја, српска историја, земљопис, рачуница и црквено певање. У III разреду – догматичко богословље, црквено богословље, морално богословље, пастирско богословље, историја српске цркве, општа историја, хигијена, црквенословенски језик и црквено певање. Суботом је за сва одељења тумачено јеванђеље). Школске 1871/2. први разред богословије уписало је 14 а завршило 12 ученика. Од уписаних, њих дванаесторо било је из Призрена, један из Приштине и један из Тетова. 1889/90. године она постаје шесто разредна, с тим што се у прва три разреда стицало опште образовање а у друга три богословско-педагошко. Богословија у Призрену била је финансирана из буџете Министарства просвете и црквених послова. Информација да богословију финансира Кнежевина Србија никако није смела да „процури“ властима, јер би одмах била укинута, без икакве наде да се поново отвори. Те године је и промењен назив у Богословско-учитељску школу и свршени ученици су могли да буду и учитељи и свештеници. Следеће, 1900/01 је она скраћена на четири године, с тим што су полазници морали да имају завршену нижу гимназију. Јеврем Грујић, српски посланик у Цариграду, у писму упућеном Милану Божићевићу, министру иностраних дела, упозорио је на грчки, бугарски и католички пропагандни рад у Старој Србији и Македонији. Имајући на уму да се Србима спречава и најобичнија просветна радња, сматрао је „да ће за политичко заузимање ипак највише решавати војно заузимање те нам спрема војске и јесте умесна главна брига; али свакојако мора се ма и са напрезањем чинити што је нужно да се одржи српска свест.“ У том контексту поручује да је на првом месту и најважније снабдевање „главног расадника у Старој Србији“ – богословије у Призрену. Задатак призренске богословије био је „да спрема младиће српске народности и православне вере у Отоманској империји за народне свештенике и учитеље“ (Гајић,). Српска држава вршила је своју културну и националну мисију у Старој Србији под именом Симе Игуманова, што је било од немерљиве користи. Све до почетка устанка у Херцеговини, 1875. године, богословија је, што се безбедносне ситуације тиче, могла нормално да обавља своју делатност. За време Велике источне кризе политичка ситуација у Призрену била је изузетно тешка, богословији су претиле многе опасности али је радила и у таквим условима и опстала. Надлежни у Београду (1877. године расформирано) су отворили Друго одељење богословије за странце, за младиће из Османског царства. Та школа била је много примамљивија за ученике и посебно за њихове родитеље који су сматрали да је боље да су им деца на безбедном месту а не у Призрену. Многи ученици из Старе Србије заобилазили су призренску богословију и одлазили на школовање у Београд у Друго одељење богословије. Највише ученика било је из Македоније, Босне и Херцеговине, а мањи број из Црне Горе. Ти ученици и њихови родитељи као да су занемаривали чињеницу да ће имати проблеме са османским властима када се буду вратили. Управитељ и наставници призренске богословије су сматрали да је њој нанет тежак морални ударац и да се она тим чином запоставља и игнорише.

Призрен је био богата трговачка варош, повезан са Београдом, Сарајевом и Скадром. До Првог српско-турског рата (1876) у Призрену су трговачке радње биле искључиво у рукама

српских трговаца. Сировине су извозили у великим количинама преко Скадра у Беч и у Цариград. Они су били познати по пушкарским радњама, по извозу вина и ракије и по разним занатима. У граду је било много имућних породица све док није завладало право стање анархије (1876), које је с малим прекидима трајало до ослобођења Призрена 1912. године. Призрен је био и најснажнији српски културни центар у Османском царству. Призренски Срби имали су Црквено-школску општину која је била носилац читавог црквеног, културног и просветног рада а при том је превазилазила надлежности које су јој биле намењене. Како је призренска богословија од 1871. снабдевала удбеницима све српске школе северно и јужно од Шаре, није било потребно да се отвори књижара. Тек почетком маја 1894. године Министарство иностраних дела покренуло је иницијативу да се у Призрену отвори засебна српска књижара. Књижару је отворио, августа 1894. године, Васа Ст. Чемерикић (Новаков, 2014:32). Призрен је у време отварања богословије имао женску и мушку основну школу као и продужену школу. У то доба био је град са највећим бројем писмених становника. Када су на почетку Велике источне кризе (1875) српске школе у Османском царству биле затваране, са радом су наставиле само школе у Призрену и околини: Средачкој жупи, Зочишту, Великој Хочи и у Ораховцу (Јовановић, 1939).

Богословија имала је ту несрећу да јој је целокупна архива страдала за време Првог светског рата. Наиме, Бугари су 1915. године окупирали Призрен, ушли у богословију и уништили све што је у њој постојало. Нешто књига и део архиве су спалили, део однели у Бугарску. После завршене бурне школске 1879/80. године Камперелић је отишао у Београд да изложи ситуацију у којој се богословија нашла. Други разлог његовог одласка биле су интриге Милоша Милојевића који је инсистирао да се богословија пресели у Врање, јер по његовом мишљењу у Призрену није могла опстати. Познато је да је Милош Милојевић био у лошим односима са Петром Костићем, али је лоше мислио и о Камперелићу. У једном извештају он је о Костићу и Камперелићу рекао да не знају ни писати како треба а да су наставници у богословији (Новаков, 2014:56). У Београду се заиста размишљало да се богословија отвори у ослобођеном Врању, али у документима нема ни речи о томе да би се тиме призренска богословија затворила. Министар просвете и црквених послова оформио је, септембра 1879. комисију која је требало да припреми план за отварање ове школе. Комисија је закључила да треба да се богословско учитељска школа отвори у Врању зато што је то место важно за предео Старе Србије и Македоније. Министар просвете и црквених послова је препоручивао начелству Врањског округа „да нађе удесну кућу у Врању за Учитељско-богословску школу“. Преговори око кућа у Врању нису уродили плодом и идеја да се у Врању оснује богословија остала је мртво слово на папиру.

За потребе богословије и помоћи учитељима Старе Србије и Македоније за 1884. годину из буџета Кнежевине Србије издвојено је 15.000 динара. Те школске године добијено је укупно 14.420 динара. За потребе богословије потрошено је 9.280 динара на плате тројици учитеља и управитеља с додатком, на благодеејанце (стипендисте) и друге уобичајене трошкове. Преостали новац подељен је као помоћ учитељима основних школа. За тринаест година рада, до завршене школске 1883/4. године, богословија је ишколовала 63 ученика, већина њих постали су учитељи. Костић је сам кренуо у Београд и тамо стигао септембра 1884. године. Петар Костић

је написао писмо министру просвете и црквених послова у којем му, осим кратких података о учитељима Призренске богословије, пише и о многим учитељима широм Старе Србије, о томе ко су и шта су завршили, и објашњава колико ко добија финансијских средстава и због чега. Наиме, он је сматрао да они учитељи које плаћа општина не треба да добијају велику суму из Београда, и обрнуто. Министар Стеван Д. Поповић наредио је да се из касе Министарства изда Костићу 6.000 динара на име издржавања богословије и за плате учитеља у Старој Србији. Неколико дана касније министар је издао налог на Костићев захтев, да му се на име путног трошка изда 900 динара а за издржавање богословије и основних школа још 1.820 динара. Костић је сматрао да би од велике користи било да се сачине штампана упутства за предавање неких предмета за учитеље, која би у Призрен могао да пошаље по Јастребову. Стојан Новаковић је наложио да се за потребе српске богословије у Призрену и за потребе школа у Старој Србији (које се налазе под старањем и управом призренске богословије) пошаље још 2.800 динара преко српског посланика у Цариграду. Богословија је почетком 1885. године добила два сандука књига и физичке апарате. То су биле књиге углавном за потребе основних школа у Старој Србији. Та пошиљка је била послата преко Руског конзулата у Скадру, који је пошиљку проследио Руском конзулату у Призрену и Ивану Јастребову који је о томе обавестио министра просвете Стевана Поповића.

Владимир Карић, референт за српске ствари, направио је извештај о стању пропаганде у Старој Србији и Македонији, о учитељима и финансирању школа. Карић је богословији у Призрену дао веома важно место у остваривању националних задатака и констатовао: „Ова је богословија стуб наше пропаганде, она се акомодирала према турским уређењима и има изгледа да се и убудуће њен утицај и појача и рашири ако се само с наше стране учини што треба. Са призренском богословијом ми господине министре можемо триста чуда да учинимо. Ово нам је могуће тим пре што је покојни Сима Игуманов, њен оснивалац, био руски поданик. Мада Руси јако, као што је познато, потпомажу бугарску пропаганду они опет не би терали толико далеко да би нам сметали појачању овога Завода.“ Сматрао је да у богословији треба подићи квалитет наставе и увећати број наставника и питомаца. Убедљивим тоном је тврдио: „Од нас само зависи да у веома кратком времену од овога Завода створимо једно страховито огњиште пропаганде, из кога би се што многобројнији ројеви учитеља и свештеника разлетели и не само по Старој Србији него и по Македонији све под окриљем турских закона, без великих сметњи“ (Новаков, 2014:93).

Српска влада је одлучила да бригу о призренској богословији пренесе на Министарство иностраних послова. Да би појаснио систем функционисања богословије, Љубомир Ковачевић је у опширном писму известио Саву Грујића, министра иностраних послова, о историјату те школе и њеном раду. Обавестио га је да је Сима Игуманов завештао призренској богословији своје имање у Београду, али да новчана маса није била довољно финансијски јака да би богословију могла издржавати, пре свега што је била прилично дужна а друго што је завештавалац наредио да се цео приход може користити после 20 година од његове смрти (1902). До тада је

богословију издржавала Краљевина Србија из буџета Министарства просвете и црквених послова али је османским властима представљено да је издржава Фонд Симе Игуманова.

После абдикације краља Милана 1889. године митрополит Михаило се вратио у Србију и наставио да управља црквом. Богословија га је и даље подједнако интересовала. Где год и кад год је могао да помогне, он јој је помагао, али није више тако активно учествовао у раду школе. Све послове које је он обављао од 1871. до 1881. године преузео је Љубомир Ковачевић као тотор Фонда Симе Игуманова. Митрополит Михаило ангажовао се око добијања дозволе за градњу нове зграде богословије. Преко њега су ученици богословије настављали своје школовање у Русији и на Халкидикију. Са митрополитом Мелетијем био је у коректним односима, али му је замерао што није бринуо о школовању и усавршавању своје пастве (Новаков, 2014:96).

Богословија је 1890. године била преуређена, школовање је продужено на шест година, а школа добила нов назив – Богословско-учитељска школа. Школска 1890/1. година отпочела је са измењеним наставним планом, прва три разреда давала су образовање на нивоу ниже гимназије а у три старија разреда углавном су били заступљени богословско педагошки предмети. Богословско-учитељску школу школске 1890/1. први разред уписало је 57 ученика. Највише је било ученика из Призрена и околине (34), школовали су се о свом трошку, али су сиромашни ипак добијали малу помоћ.

Период од 1918. до 1941. године, односно почетка другог Светског рата, био је период највећег процвата у животу и раду Богословско-учитељске школе. Све до 1921/22 школске године радила је Богословско-учитељска школа у Призрену да би се тада одвојила и у Призрену остала Богословија а у Скопљу почиње са радом Учитељска школа (Круљ, 2011:14). Учитељска школа у Скопљу почела је са радом у оквиру Гимназије и то 1898/99. школске године када су отворена два разреда за образовање учитеља. У 1909/10. школској години Гимназија у Скопљу добила је седми разред, а образовање учитеља продужено је на три године. Наредне школске године Гимназија је добила и осми разред, а учитељи су похађали четири разреда. Учитељска школа у Скопљу издвојила се из Гимназије 1913. године и почела да ради као Државна учитељска школа.

У Краљевини Југославији образовање учитеља је било на средњошколском нивоу. Али због изузетно малог броја наставника, поготово у Србији, ово се питање није постављало непосредно после Другог светског рата. Међутим, прелаз на осмогодишње обавезно школовање и реформа основне школе поново су покренули питање реформе система и начина образовања наставника основне школе.

Републички секретаријат за образовање и културу и Завод за основно образовање и образовање наставника у СР Србији изнели су на јавну дискусију Тезе закона о педагошким академијама. Овај документ је Заједница учитељских школа у Србији разматрала на својој годишњој скупштини, одржаној 6. и 7. децембра 1968. године у Суботици. Убрзо, већ 30. јануара 1969. године, Просветно-културно веће Скупштине СР Србије усвојило је Тезе за закон о педагошкој академији, закључивши да се ради нацрт закона о педагошкој академији – вишој шко-

ли за образовање учитеља разредне наставе. Међутим, постоје подаци да већ са Општим законом о школству, конституишу се и нов систем школства, образовања и васпитања а овај систем обухвата и високе школе и факултета. Наставнички кадар се сада образује у педагошким академијама (Круљ, 2011,17).

Иницијативом власти тадашње АП Косова, односно њених просветних органа, Виша педагошка школа из Приштине, октобра месеца 1961. године у Призрену отвара своје Истурено одељење за две наставне групе: Групу за српско-хрватски језик и Југословенску књижевност и Групу за албански језик и књижевност. То представља почетак стварања и рада Више педагошке школе у Призрену јер се касније она развила у самосталну просветну установу (1963) и почела да ради са шест наставних група. Школске 1965/66 године почиње са радом нова наставна група: Група за физику и хемију, а наредне 1966/67 школске године Група за турски језик и књижевност се премешта у Приштину, да би се 1967/68 школске године укинула а исте се године укида и Група за енглески језик и књижевност. Виша педагошка школа тада наставља рад са пет наставних група, али се 1969/70 године формира нове наставне групе - Група за физику са математиком и Група хемија са математиком. Школске 1972/73 поново започиње са радом Група за енглески језик и књижевност, тако да Виша педагошка школа функционише са осам наставних група и то траје све до школске 1974/75 године. Да би се наредне године укинуле две наставне групе: Група за руски језик и књижевност и Група за Хемију са математиком. Школске 1978/79 године укидају се Педагошке академије на територији АП Косово и Метохија а на Вишој педагошкој школи у Призрену отвара се Група за разредну наставу као замена за укинуту педагошку академију, и овакав начин рада функционише све до 1985/86 године када се укида Група за физику са математиком, тако да те године Виша педагошка школа ради са седам наставних група на два наставна језика- српском и албанском. Виша педагошка школа је имала од 1971 године своју зграду са 15 пространих учионица, 3 кабинета, амфитеатар са 350 места и библиотеку са 34.000 књига (14.839 на српском језику, 6.000 на албанском, 2343 на руском, 534 на енглеском и 47 на другим страним језицима), читаону за студенте, посебне читаоне за наставнике, салу за седнице, канцеларије (Споменица ВПШ, 1986)

Учитељски факултети су формирани Законом о оснивању учитељских факултета и укидању и промени делатности Педагошких академија и Виших школа (Службени гласник Републике Србије број 49/93). Тада су формирани Учитељски факултети у Београду, Сомбору, Јагодини, Ужицу, Врању и Призрену. Учитељски факултет је у Призрену наследио имовину Педагошке академије „Џевдет Дода“. Исто тако имовина Виших педагошких школа преузимају на коришћење новоформирани факултети, а архива Више педагошке школе из Призрена се пребацује у Вишу педагошку школу у Ђилану, која од 31. јула 1993. године добија назив „Виша школа за образовање васпитача, са потпуном одговорношћу“ са седиштем у Ђилану. У 1999. после прогона Срба из Призрен, Факултет се привремено сели у Звечан (скоро годину дана) и после тога бива стационаран у Лепосавићу, где добија после извесног времена и две селидбе (прво у згради политичких организација, други пут у Културном центру у Лепосавићу) своју зграду од укупно 900 квадрата, где и данас функционише са 45 запослених радника од којих су

31 наставника и асистената, и са преко 350 студената основних студија на два смера: Смер разредне наставе и смер Васпитач у предшколском боравку. Факултет има и мастер студије оба назначена смера и докторке студије из Методике Пид. Сви студијски програми су акредитовани од стране Акредитационе комисије у Републици Србији, и Факултет обавља своју мисију по законима Републике Србије.

Литература

1. Базић, М. (2008). *Значај оснивања дојословске школе у Призрену у њериоду од 1871 до 1912 године*, Баштина, Св. 25, Институт за српску културу, Приштина-Лепосавић
2. Бован, В. (2007). *Призренска дојословија*, Српска православна богословија Светог Кирила и Методија, Ниш
3. Бован, В. (2004), *Сима А. Ијуманов. Живој и дело*, Народна и универзитетска библиотека "Иво Андрић", Приштина, Српска православна богословија Светог Кирила и Методија, Призрен
4. Ђилас, Ј. (1976). *Српске школе на Косову од 1856 до 1912*, Заједница научних установа Косова, Приштина
5. Зарковић, В. (2015). *Учићелји у Сјарој Србији као носиоци националне свесћи*. У: Ж. Миленковић и С. Башчаревић (ур.), *Настава и наука у времену и простору: Зборник радова са научног скупа (967-977)*. Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену.
6. Јовановић, М. (1939). *Школа је ојворена зајо „да јој Васа учи децу, да не скићају јо сокаци“*, Јужна Србија, 1939, бр. 61, 13.
7. Круљ, Р. (2011). *Сисћем образовања у Јујославији 1918-2000*, Учитељски факултет у Врању, *Годишњак Учићелјској факулћетја у Врању*, Ур. Сунчица Денић, Врање,
8. Костић, П. (1933). *Просвејно-кулћурни живој јравославних Срба у Призрену и њејовој околини у XIX и јочейком XX века*, репринт издање Удружења „Свети Спас“, Призрен, 2021. године
9. Костић, П. (1997). *Аутобиографија, приредила Вјера Митровић*. Архив Србије, Призренски округ, ДД Графика, Призрен,
10. Новаков, А. (2014). *Средње српске школе у Османском царсћиву (1878-1912)*, Докторска дисертација, Филозофски факултет у Новом Саду,
11. Недељковић, С. (2012). *Србија и Косово и Метохија Културно-просветни и национални рад од 1856. до 1897. године*. Ниш: Филозофски факултет.
12. Марковић Новаков Александра 2011, *Православна српска дојословија у Призрену (1871-1890)*, Епархија нишка, Епархија рашко-призренска, Ниш
13. Симић, М. (2013). *Школсћиво у Призрену од 1906 до 1909. године*, Баштина, 35, 269- 278.
14. Станковић, В. (2021). *Српске школе у Призрену*, Институт за српску културу, Приштина-Лепосавић

15. Стијовић, М. (2011). *Српско школство на Косову и Метохији према извештајима српској конзулацији у Приштини*. У: А. Младеновић, М. Војводић (ур.), *Косовско-метохијски зборник*, 4, 225-231. Београд: Српска академија наука и уметности.
16. Тасић, З. (1991). *Образовање и усавршавање учитеља основних школа на Косову и Метохији у предрајној Југославији 1918-1941*, Зборник радова филозофског факултета, 21/22, 392.
17. Тасић, З. (1996). *Образовање и усавршавање учитеља основних школа у периоду од 1918. до 1921. године на Косову и Метохији*, Учитељ часопис, 53/54, 9–11.
18. Ђилас, Ј. (1969). *Српске школе на Косову од 1856 до 1912*, Заједница научних установа Косова, књига 14, Приштина
19. Ѓановић, С. (1976). *Srpske škole na Kosovu i devetnaestom veku*. Priština: Jedinstvo
20. Чановић С. (2010). *Српско школство на Косову и Метохији на крају турске владавине*. У: Д. Маликовић (ур.), *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, међународни тематски зборник (11–23). Косовска Митровица: Филозофски Факултет.
21. Чемериќић, М. (2003). *Призрен и околина 1019-1941*, ИГП „Прво слово“, Београд
22. Виша педагошка школа „Џевдет Дода“ (1986). *25 година рада* споменица, Призрен,

Radmir Arsić

University in Pristina - Kosovska Mitrovica
Teacher Education Faculty in Prizren-Leposavić

TEACHER EDUCATION IN “OLD SERBIA”
(with special reference to education in Prizren)

Summary The historical and geographical notion of Old Serbia originated in the 19th century and almost does not exist today and the Serbian people do not use it, although it included the territories of Old Raška, Kosovo and Metohi and Vardar Serbia (nowadays Northern Macedonia).

The Serbian people have always believed that learned people are the initiators of the people and national ideas of unification of all territories where they live, the small Principality of Serbia realized early and tried to educate and tried to develop education, tried to establish those sciences. Thus, supporting them, a seminary was formed in Prizren, with the primary role of educating both priests and teachers.

From that germ, the idea of further development was formed with further development, and a special teacher's school was formed, later the pedagogical academy, the Higher Pedagogical School and finally the Faculty of Teacher Education (1994).

Keywords: Old Serbia, Prizren, seminary, teachers